

Berliinin enklaavit ja eksklaavit

Pekka V. Virtanen

BERLIINI ON TUNNETUSTI merkittävä ja lähihistoriaansaankin aika merkillinen kaupunki. Vastikään on paikan päällä ja maailmalla vietetty Berliinin muurin kaatumisen 20-vuotisjuhlia, mutta näissä yhteyksissä ei ole liiemmin käsitelty tähän muuriin eli idän ja lännen väliseen rajaan liittyviä "erillisalueiden" eli *enklaavien* ja *eksklaavien* ongelmia.

Berliinin muuri ja enklaavit

Saksan valtakunnassa on erilaisia enklaaveja ollut suuria määriä samaan tapaan kuin Suomessakin. Berliini kehittyi useista maalaiskylistä enklaaveineen, ja erityisesti vuonna 1920 tapahtunut Suur-Berliinin luominen, toi Berliinin hallinnolliseen alueeseen suuren joukon enklaaveja.

Seuraava Berliiniä koskeva suuri muutos tapahtui syyskuussa 1945, kun miehitysvallat sopivat kaupungin jakamisesta liittoutuneiden miehitysvyöhykkeisiin: kaupungin itäpuoli Neuvostoliitolle ja länsipuoli jakautui USA:n ja Iso-Britannian kesken. Vähän myöhemmin Ranska sai osan länsivyöhykkeestä). Vuonna 1949 kaupungin itäosasta tuli DDR (*Deutsche Demokratische Republik*) eli Itä-Saksa,

kun taas Länsi-Berliinistä tuli lännen suuri enklaavi Itä-Saksan sisällä.

Sopimuksissa oli nimetty, mitkä Berliinin osa-alueet tulivat kuulumaan mihinkin vyöhykkeeseen, ja siinä sitten enklaavien hallintaoikeuksineen seurasivat mukana. Sopimusten tekoon osallistuneilla poliitikoilla tai heidän avustajillaan ei ilmeisesti ollut mitään käsitystä sopimusten mahdollisista kiinteistöoikeudellisista tai -teknisistä vaikutuksista. Siten he eivät osanneet kiinnittää huomiota näihin seurausvaikutuksiin. Sopimuksia tietenkin noudatettiin tarkasti aina enklaaveja myöten, ja ajan mittaan haitallisimpia erillisalueita poistettiin alueidenvaihtosopimuksilla. Yksi merkittävimpiä sopimuksia tehtiin 1971. Siinä DDR:lle luovutettiin 15,6 ha länsiberliiniläistä aluetta ja vastineeksi siirtyi 17,1 ha Länsi-Berliiniin. Pinta-alaero korvattiin maksamalla DDR:lle neljä miljoonaa DM.

Sodan jälkeen säilyi kuitenkin 12 länsiberliiniläistä enklaavia melko pitkään neuvostovyöhykkeellä (eli Itä-Saksassa). Pienimmät olivat alle yhden hehtaarin kokoisia, mutta suurin käsitti 45 hehtaaria. Pienimmät olivat viljelypalstoja tai siirtolapuutarhoja, mutta isoimmilla oli myös asuntoja.

Sodan jälkeen säilyi
12 länsiberliiniläistä
enklaavia melko pitkään
neuvostovyöhykkeellä
(eli Itä-Saksassa).

Oman erikoisen maankäyttölajinsa enklaavien joukossa muodostivat hautausmaat, joita joillekin erillisalueille osui. Kun 1970-luvulla vielä jatkettiin tätä selkiyttämistä, jäi jäljelle enää neljä Länsi-Berliiniin kuuluvaa aluetta Itä-Saksan puolella. Muurin rakentaminen synnytti erityisiä enklaaveihin liittyviä ratkaisuja. Kun länsiberliiniläisten enklaavit olivat Itä-Berliinin eli samalla koko tarkkaan vartioitun Itä-Saksan sisällä, olivat ne idän kannalta katsoen vaarallisia "vuotokohtia". Siksi myös enklaavit ja niille johtavat kapeat ja usein pitkäkköt kulkutietkin piti ympäröidä muurilla.

Kun Saksojen yhdistyminen sitten tapahtui 3.10.1990 eli melko pian muurin murtumisen jälkeen, olivat monet enklaavien asukkaat ja siirtolapuutarhojen omistajat tähän rautaesiripun purkautumiseen tyytymättömiä. Syynä oli se, että heidän olonsa tarkoin vartioitun alueen sisällä oli tuntunut turvallisemmalta, kuin "vapaassa" maassa, jossa vandaalitkin voivat toimia vapaammin. Yhdistyminen kuitenkin merkitsi myös tässä käsiteltyjen "valtioiden välisten" enklaavien poistumista.

tamalla lapsia kauempana *Spandaussa* olevaan kouluun. Alueen asukkaat pääsivät kulkemaan Länsi-Berliiniin, mutta alueelle pääsy lännestäkin on rajoitettu brittijoukkojen ja Länsi-Berliinin poliisin antamalla päätöksellä. Sen mukaan pääsylvän saavat mm. asukkaiden sukulaiset ja ystävät, virkamiehet, ambulanssit ja palokunta, korjaamoiden henkilöstö, koulukyydytykset, päivittäistarvikkeita kuljettavat kuorma-autot yms. Voimassaolevan asemakaavan mukaan Eiskellerin pääosa on maatalous- ja virkistysaluetta. Rakennuksia siellä on 32, joista 5 siirtolapuutarhoissa. Osa maatiloista on muutunut ratsastuskouluiksi, ja alueesta on tullut suosittu retkeilykohde.

STEINSTÜCKEN. Steinstücken oli tunnetuin Länsi-Berliinin enklaaveista Itä-Saksan puolella. Sen pinta-ala on 12,7 ha ja siellä on ollut jatkuvasti kiinteää asutusta. Sodan päättyessä asukkaita oli n. 500, mutta ajan mittaan määrä on vähentynyt parin sadan tienoille. Länsiberliiniläiset pääsivät alueelle alun perin hyvin vapaasti, mutta muurin rakentamisen jälkeen vain kahden rajanylityspisteen kautta, ja rajanylitysmuodollisuudet saattoivat kestää 1–2 tuntia. Alueelle pääsivät vain tietyt henkilöryhmät samaan tapaan kuin edellä mainittiin Eiskellerin osalta.

DDR yritti pariin otteeseen tehdä asumisen ja elämisen Steinstückenissä mahdottomaksi tai ainakin vaikeaksi, jopa miehittämällä sen väliaikaisesti. Läntiset miehitysvallat pitivät kuitenkin tiukasti kiinni alueeseen liittyvistä oikeuksista, ja niin enklaavi pysyi ennallaan.

Alun perin alueelle johti kapea, runsaan kilometrin pituinen metsätie, mutta 1972 sen tilalle rakennettiin kunnollinen ajotie 20 metrin levyiselle vyöhykkeelle. Sitä pitkin alkoi liikennöidä jopa kunnallinen bussiyhtiö.

Muurin rakentamisen jälkeen tästä enklaavista pitkin kapeine pääsytien tulon pakojen tai pakoyritysten tapahtumapaikka, kun se oli vain piikkilanka-aidalla erotettu DDR:stä. Sen jälkeen, kun yli 20 itäsaksalaista rajavartijaa oli sitä kautta loikannut länteen, päätti Itä-Saksan kommunistihallinto rakentaa muurin myös tämän kohteen ympärille. Näin Steinstückenistä tuli osa Länsi-Berliiniä.

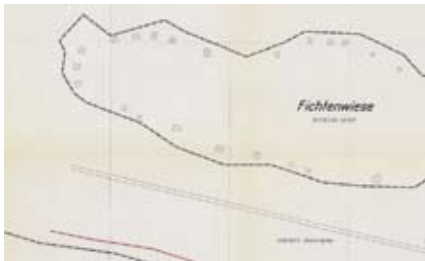
Kiinteistöteknisenä erikoiskohteenä mainittakoon em. pääsytien ja Itä-Saksan rautatien risteys, jossa pääsytie ylittää rautatien. Itä-Saksa kieltäytyi luovuttamasta pääsytien tarvitsemää aluetta Länsi-Berliinille, ja neuvottelujen tuloksena päädyttiin kompromissiin: pääsytie sekä ilmatila sen yläpuolella tuli osaksi

Steinstücken.

Erlengrund.

Fichtenwiese.

Länsi-Berliiniä. Sillan alla oleva tila rautateineen jäi Itä-Saksan omistukseen.

ERLENGRUND JA FICHTEWIESE. Nämä kaksi lähellä toisiaan sijaitsevat enklaavit sijaitsevat Itä-Berliinin puolella Spandaun kaupunginosassa (*Verwaltungsbezirk*) ja ne ovat ennen 2. maailmansotaa perustettujen urheilu- ja siirtolapuutarhayhdistysten jäsenten omistuksessa. Kun omistajat asuvat sodan jälkeen Länsi-Berliinissä, on heille haluttu järjestää mahdollisuus käyttää näitä alueita edelleen hyväkseen, vaikka se on vaatinut erikoisia järjestelyjä. Oheisessa kuvassa on sisääntulo näille alueille. Siinä näkyy myös Berliinin muuriin liittyvä "kuolemankaistale" eli haravoitu vyöhyke, jolle ilman lupaa menneet voitiin ampua.

Oheisessa karttaotteessa näkyvät sekä Erlengrundin että Fichtewiesen alueet. P-merkillä on osoitettu paikoitusalueita näiden enklaavien asukkaille ja vierailijoille. Katkoviivoilla on merkitty tulotiet paikoitusalueille, ja näiden tuntumassa on portti, josta näille kahdelle enklaaville päästään. Portti tai oikeammin teräsovi näkyy oheisessa valokuvassa. Sen lähellä on jätehuollon tynnyreitä.

Erlengrundin omistavat maarekisterin mukaan 40 Länsi-Berliinissä asuvaa luonnollista henkilöä, kun taas Fichtenwiese on rekisteröidyn yhdistyksen omistama.

Pitkästi sodan jälkeen oli kulku Itä- ja Länsi-Berliinin välillä varsin vapaata,

mutta vuonna 1958 Itä-Saksan rajaa vartioivan kansanpoliisin (*Volkspolizei*) taholta vaadittiin asiaan selvempiä ohjeita ja aikatauluja. Niitä muuteltiin vuosien mittaan, ja esimerkiksi 1971 oli voimassa seuraavanlainen vyöhykerajan ylitysaikataulu:

arkisin	6–8
	10–12
	16–19
lauantaisin	5–9
	11–15
	17–21
pyhinä	7–9
	11–15
	17–21

Erlengrundissa on 36 mökkiä, joilla on pienet puutarhat. Fichtewiesessä on vastaavasti 33 mökkiä. Ne ovat olleet omistajiensa tai heidän jälkeläistensä käytössä jo yli 50 vuotta. Näillä alueilla saadaan juomakelpoista pohjavettä pumpuilla. Jätehuolto on järjestetty sijoittamalla porttien ulkopuolelle jäteastiat, jotka käydään sopimuksen mukaan tyhjentämässä.

Enklaaveihin pääsy oli sallittu kaikille niille henkilöille, jotka oli merkitty yhdistysten laatimiin luetteloihin, jotka oli keväisin luovutettava Itä-Saksan rajavartiijoille. Luetteloihin saatiin sisällyttää myös jäsenten sukulaisia ja ystäviä, joiden oli oltava Länsi-Berliinissä asuvia. Luetteloissa piti olla myös kyseisten

KÄSITTEITÄ

Enklaavi tarkoittaa valtiota tai valtion osaa, joka on kokonaan tai suurimmaksi osaksi toisen valtion ympäröimä. **Eksklaavi** puolestaan on valtion osa, joka on maantieteellisesti valtiosta erillinen ja vieraan valtion alueen ympäröimä. Enklaavit ovat usein myös eksklaaveja.

Enklaaveja ja eksklaaveja esiintyy myös hallinnollisten aluejakojen alemmilla tasoilla: niitä on niin kunnilla kuin kiinteistöilläkin. Jäljempänä käytän näiden erillisalueiden yleisnimityksenä enklaavi-sanaa, ellei tekstiyhteys vaadi tarkempaa erittelyä.

Enklaaveista aiheutuu usein käytännöllisiä ongelmia, minkä johdosta niistä pyritään eron sopimuksia tekemällä tai hallinnollisin päätöksin. Monet Suomen kaupungit ovat aikaisemmin olleet enklaaveina niitä ympäröivän maalaiskunnan, ns. *reikäleipäkunnan* sisällä. Moniin Suomen kuntiin on lisäksi vanhastaan kuulunut pieniä erillisiä alueita kunnan varsinaisen alueen ulkopuolella. Nykyisin on voimassa erityinen laki tällaisten pienten alueiden (pinta-ala alle 50 hehtaaria) siirtämisestä siihen kuntaan, jonka ympäröimä ne ovat (as.kok.1197/1997).

Erikokoisia enklaaveja esiintyy runsaasti eri puolilla maailmaa. Tunnettuja valtiotason enklaaveja ovat mm. *Ceuta* ja *Melilla*, jotka ovat Espanjalle kuuluvia kaupunkeja Pohjois-Afrikassa Marokon rannikolla. Espanjalaisten hallinta alkoi siellä jo 1497.

henkilöiden osoitteet Länsi-Berliinissä. Länsisaksalaiset, ulkomaalaiset ja DDR:n asukkaat eivät saaneet tulla enklaavien alueelle. Luvanhaltijoiden listassa oli 1971 Erlengrundin osalta 250 nimeä ja Fichtewiesen osalta 150 nimeä.

Enklaaveille kulku tapahtui vain rajavartioiden kontrollipaikkojen kautta. Alueilla kävijöillä tuli olla mukana henkilödistus ja kyseisen yhdistyksen jäsenkortti. Rajavartijat tarkistivat, että luvattomat eivät päässeet näihin enklaaveihin. Kävijät kirjattiin omiin luetteloihin. Niiden ympärillä oli betonimuuri, johon oli puhkaistu vartioitu ja lukittu teräsovi. Erlengrund rajoittui osaksi vesistöön, jonka rannalla oli moninkertainen piikkilanka-aita. Se teki vesiurheilun ja onkimisenkin mahdolliseksi. Rajanylityspaikkojen lähellä oli vartiotornit, joista voitiin sähköisesti avata oven lukko. Vartioiden kanssa ei saanut pitää yhteyttä eikä antaa lahjoja. Erlengrundiin ja Fichtewieseen kuljettiin päätieltä pitkin vaatimattomia polkuja, joiden varrella oli vyöhykerajaa lähestyttäessä varoitustauluja.

BÖTTCHERBERGIN ENKLAAVIT. Näitä on kolme kappaletta ja ne ovat 0,3 ha:n kokonaisalaltaan mitättömiä, mutta ne sijaitsevat kauniissa ja mielenkiintoisessa

ympäristössä. Erityinen mielenkiinnon kohde on niiden tuntumassa sijaitseva *Glienickin silta* (Glienicker Brücke), joka sijaitsee Berliinin ja Potsdamin yhdistävällä tiellä Jungfernseen ja samalla idän ja lännen välisen rajan kohdalla. Tämä silta tuli maailmanlaajuisesti kuuluisaksi paikkana, jossa kylmän sodan osapuolet vaihtoivat vankeja. Esimerkiksi vuonna 1962 USA vaihtoi kiinni saamansa neuvostoliittolaisen suurvakoilija **Rudolf Abelin** Neuvostoliiton alas ampumaan U2-vakoilulentäjään **Gary Powersiin**. Vuosien mittaan vaihtoja tapahtui useita, niiden kohteina oli yli sata ihmistä. Vakoilijoiden ohella näin pelastettiin mm. kansalaisoikeuksien puolesta taistelleita ja mielipidevankeja.

Kirjoittaja on Teknillisen korkeakoulun kiinteistöopin emeritusprofessori.
Sähköposti pekkavv@kolumbus.fi.

KIITOKSET JA PÄÄLÄHTEET:

- Berliinin enklaaveista löytyy runsaasti aineistoa Googlasta, samoin saksalaisesta Wikipediasta.
- Merkittävä tietolähde on ollut myös paikallinen kiinteistöhallinnon johtava virkamies **Hans-Gerd Becker**, Vorsitzender des Deutschen Vereins für Vermessungswesen, Landesverein Berlin-Brandenburg e.V., johon kontakti syntyi **Markku Villikan** avustuksella.
- Book, Tommy: Angerdorf ich Exklav. Högskolan I Växjö, Växjö 1984.

PAREMPAA OMAISUUDEN HALLINTAA

WSP tarjoaa monipuolisia mittaus- ja asiantuntijapalveluja alan parhaalla osaamisella ja uusimmalla teknologialla. Tuotamme tietoa ympäristön rakentamis-, suunnittelu-, analysointi- ja ylläpitotehtäviin sekä paremman omaisuuden hallinnan pohjaksi.

Kokemusta on kosolti mm. yhdyskunta- ja väylärakentamisen sekä siltojen ja vedenalaisten rakenteiden mittaamisesta, geodeettisesta runkomittauksesta ja -muunnoslaskennasta, kiinteistömittauksesta, maankäytön suunnittelusta sekä erilaisista laadunvalvonta- ja seurantamittauksista. Pyydä esittely!

WSP Mittaus- ja kartoitusyksikkö
Kinnarinkatu 1
04430 Järvenpää
Puh. 0207 864 11
pasi.kraknas@wspgroup.fi

www.wspgroup.fi

UNITED
BY OUR
DIFFERENCE

